

ונעשה ממונם (תשובות הגרעק"א סח וולא הזכיר את דברי הראשונים), עיין שם עוד; שבט הלוי ח"ה, קונטרס המצוות טו,ג; קוב"ש ואילת השחר לעיל פו.).

ויש גם סברה הפכית; כאן חמור הדבר מכיבוד בעלמא, משום מניעת ביוון וצער לאב, שלא יהא בגדר 'לוה רשע ולא ישלם', וזה אולי חייב הבן אפילו משלו. (ע' בראשונים פו. רמ"א יו"ד יו"ד רמ,ח; אגרות משה יו"ד ח"ב סג). ואולי חיובם מדין 'מורא' ויש לומר שעל מצות מורא אב ואם — כופין (ע' בבאור הגרי"פ פערלא לטפר המצוות לרס"ג, סוף מצוה י').

יהא הטעם אשר יהא, מבואר לכאורה בדברי רש"י שאין דין כפיה במצוות דרבנן. וכבר חלקו עליו התוספות (לעיל פו. ד"ה פריעת). וכתב הפני-יהושע (כאן ובדף פו.) שאף רש"י לא כתב כן באופן כללי, אלא כאן ובכיוצא בזה, שנקטו לשון 'מצוה על היתומים'... משמע שאופי התקנה מעיקרה 'מצוה' בלבד, ולא חיוב גמור, וזוה מובנת כוונת רש"י, שכתב זאת כאן, אף שלכאורה אין הדברים נוגעים לדיון שבגמרא, אלא שבא לפרש לשון 'מצוה' שנקטו כאן. עד כאן מה'פני יהושע'.

אמנם במנחת חינוך בכמה מקומות (י,כג; לא,כ; סוף מצוות כג לא רנט) נקט בפשטות שלרש"י אין כופין בכל שאר מצוות דרבנן. ואף רצה ללמוד מזה לענין כפיה בספק מצוה דאורייתא, לדעת האומרים ספיקא דאורייתא לחומרא — מדרבנן ולא מדאורייתא. (אם כי יש לדחות שספק של תורה חמור מודאי דרבנן לכולי עלמא, כדמצינו בכמה מקומות — ראה על כך ב'יוסף דעת' גליון י').

וכן משמע מפשטות דברי הריטב"א (בקדושין יג:), שאין כופים על מצוה דרבנן. וכן נקט בהגהות מיימוניות (ת"ת א) בשם מהר"ם מרוטנבורג. ואולם אין כן דעת הרשב"א (בשו"ת ח"ד רסד) ועוד פוסקים. וע"ע בענין כפיה בספק מצוה: פרי מגדים (תרפו,ב; פתיחה כוללת ח"א אותיות כד ו-כה); שדי חמד (ח"ג לט); שבט הלוי (ח"ח מז).

דף צב

זאתא בעל חוב דראובן וקטריף ליה מיניה, דינא הוא דאזיל שמעון ומפצי ליה' — לכאורה צריך באור מה טעם לומר שהמוכר חייב באחריות ערעורים שמחמת הלוקח עצמו. ופירש הריטב"א, כיון שלא היה לראובן המוכר נכסים אחרים לגבות מהם, נמצא שכשמכר קרקע זו לשמעון שלא באחריות, נכנס שמעון תחת ראובן, והיה החוב מוטל על קרקע זו או יסלקנו שמעון במעות, הלכך כשם שאם חזר שמעון ומכרה לאחרים חייב לפצותו לבע"ח זה, כך כשחזר ומכרו לראובן חייב לפצות לבע"ח, שכבר נפטר ראובן מחוב זה.

ואמר לו רבא, שמכל מקום החוב עדיין מוטל על ראובן אם קנה נכסים, וכיון שכן אין לשמעון לפצותו, שאחריות עצמו לא קיבל עליו. (ע"ע אילת השחר).

זאתא בעל חוב דראובן וקטריף לה משמעון ופייסיה בזוזי...' — לכאורה אפשר לומר שבדוקא נקטו 'פייסיה בזוזי', כי אם בעל חוב דראובן טרף משמעון את שדהו, יכול שמעון לומר שלמתי את חובי שאני חייב לאביכם, לבעל חוב של אביכם [שהרי אילו הייתי נותנה ליתומים בחובם, היה בא בעל חוב וטורפה מהם, כמו שמסיק רבא, ועתה הקדמתי והגביתי לו בעצמי, כדין שעבודא דרבי נתן]. וכן כתב הר"ן.

אבל התוס' לא פירשו כן, כי אפשר שמדובר שראובן לא שיעבד לבעלי חובותיו בפירוש קרקעות שיקנה לאחר מכן [שלא כתב לו 'דאקני'], ואם כן אין כאן טענה לשמעון לומר שהבעל-חוב טרף קרקע של יתומים, כי באופן זה שהיה שמעון נותן את הקרקע ליתומים, לא היה הבע"ח גובה מהם. ועוד נראה, גם אם קדם הלוקח ונתן ליתומים בחובם את השדה שלקח מאביהם, ובא בעל חוב של ראובן

וטרפה מהיתומים — חוזרים היתומים וגובים מהלוקח את חובם, שהרי הפורע חובו בקרקע, חייב באחריות לכל טריפה שתבוא מחמתו או מחמת המוכר לו אותה קרקע, אף כאן שמעון אחראי לטריפת בעל חוב של המוכר לו את השדה, שהוא אבי היתומים. (עפ"י חזון איש — קכד, ע"ש בהרחבה).

(ע"ב) דינא הוא דאזיל ראובן ומפצי ליה ולא מצי אמר ליה לאו בעל דברים דידי את... — הראשונים ז"ל פרשו בכמה אופנים מה חילוק יש מי ידון עמו, הלא כל מה שיוכל זה לטעון, אנו נטען בשביל הלוקח? וכתבו בפנים שונות, אם מפני שאחד מהם מומחה בטענות ולא חברו, או שאמר אחד מהם שאין לו עוד ראיות, או שמחל על תביעת שבועה וכדומה. וכן דנו בתוס' לענין אפשרות טענת 'מזויף', שמה רק ראובן יכול לטעון כן, משא"כ שמעון הלוקח שאינו יודע בדבר. [כתב הנצי"ב (מרומי שדה"ב"ק ח): דיון הראשונים למצוא נפקותות בדבר, אמור רק כלפי מה שאמרו ז"ל מצי אמר ליה לאו בעל דברים דידי את', אבל ודאי אף בלא כל הנפקותות, נכלל כאן ח"ו ב המוטל על ראובן, מכח אחריותו שקיבל על עצמו, לעמוד בדין עם בעל חובו, כדי להעמיד את המקח ביד שמעון].

ותימה שכתב כן כדבר פשוט וודאי, ולא זכר שר מדברי הר"ן והנמוקי יוסף (בב"מ יד) שכתבו להדיא שאינו חייב לבוא לדון. גם יש לבאר טיבו של אותו חיוב, הלא לעולם יוכל 'להודות' ולומר שהדין עם הבע"ח].

— יש להוכיח מדברי התוספות והראשונים (בדיונם על הנפקותא מי הוא העומד בדין), שאין הנתבע רשאי להעמיד אדם אחר שיטעון במקומו את טענותיו, ללא הסכמת הבעל-דין שכנגדו. כי אם רשאי לעשות כן, עדיין אין נפקותא מי הוא הבע"ד, לעולם יוכל להעמיד את ראובן במקומו. ואמנם הסמ"ע (ח"מ יז סק"ד) כתב שמותר להביא עמו אדם שסייע לו בטענותיו, וכמדומה שכן המנהג. אך מדברי התוס' יש לסתור דבריו, ואין למנהג זה קיום, אם לא בהתרצות בעלי הדין, כאמור. (עפ"י חזון איש ח"מ ד, ז).

ואין לפרש כוונת הסמ"ע, להסתייע באדם אחר, אך הוא לבדו ישאר בגדר 'בעל-דין', כי אם אין לו כח וזכות להעביר את זכותו לדין לאדם אחר, ודאי יוכל הלה לטעון לאו בע"ד דידי את ואיני חפץ לטעון אלא עם זה שאני תובעו. וע"כ כוונת הסמ"ע שיש לו זכות להעביר לאחר את סמכותו כבע"ד, וזה מוכח מכאן שאי אפשר).

דף צג

'משהחזיק בה אינו יכול לחזור בו... ומאימת מחזיק בה — מכי דייש אמצרי' — רש"י פרש שאותה חזקה האמורה כאן, הקרקע נקנית בה. ותמהו בתוספות, הרי לא מצאנו 'דייש אמצרי' בשום מקום כבאור לקנין חזקה? ומהו ששאלו כאן 'מאימתי היא חזקה' והלא תנן 'נעל גדר ופרץ' — זוהי חזקת קנין?

ויש לפרש שיטת רש"י, הואיל שיצאו עליה עוררין לומר שאינה של המוכר, ולדברי העוררים הרי אין כאן כלל קנין, אלא שאנו מסופקין שמה הוא לעז בעלמא, הואיל וכן, אין הקובע כאן 'קנין חזקה' ככלל מקום, אלא עלינו לדון על חזקה מציאותית שמכניסה את הקרקע לרשות בעליה. ולכן, אם כבר שילם מעות — הרי המוכר הוא המוחזק, ועל הלוקח להוכיח שהיא גזולה, וכל עוד אינו מוכיח — אין יכול לחזור בו. אבל אם עדיין לא שילם, אזי אם כבר 'דייש אמצרי' ונעשה בזה מוחזק במציאות, שכבר סיפחה לשאר שדותיו וכדו' — הרי הוא מוחזק מציאותי בקרקע וחייב בתשלומיה כל עוד לא הוכיח שלא היה כאן מכר, כי מספק אינו יכול לחזור בו מן המקח, אך כל עוד אין השדה ברשותו ממש, יש

ג. אם כשנתנו לו היתומים את החמשים לא אמרו לו שהם בעבור דמי הקרקע שבא לטרוף — יכול לשוב ולטרוף מהם הקרקע, כי חמשים הללו ניתנו בפרעון חוב אביהם, שמצוה על היתומים לפרעו, ועתה הוא גובה את שארית החוב מהקרקע שהניח האב. אבל אם אמרו לו שאותם חמשים הם דמי הקרקע — הרי סילקוהו מזכותו בקרקע ושוב אינו טורף.

דפים צא — צב

קעב. א. מי שמכר כתובת אמו בטובת הנאה ואמר ללוקה שאם תבוא אמו ותערער — לא אתחייב לפצותך, מתה האם ובא הוא עצמו לערער עליה — האם הדין עמו?

ב. ראובן מכר שדה לשמעון שלא באחריות, וחזר שמעון ומכרה לראובן באחריות, ובא בע"ח של ראובן או של מורישו וטרף ממנו השדה — האם שמעון חייב לשלם לראובן בשל האחריות שקיבל?

א. המוכר כתובת אמו בטובת הנאה ואמר שאם תערער אמו ותטרוף לא יתחייב לפצות את הלוקה — אם מתה אמו ובא הוא ומערער, אמר רבא [דלא כסברת רמי בר חמא] שאין לו טענה, כי אעפ"י שאחריות אמו לא קיבל עליו, אחריות עצמו מקבל.

לפרוש אחד ברש"י מדובר שמכר קרקע העתידה ליפול לו בירושה מספק (שמא ימות בעל אמו ואח"כ תמות היא ויירשנה), ואין מכירתו מכירה, שהרי הקרקע אינה שייכת לו עתה, והדין הוא לענין חזרת המעות. ורבנו תם נקט שמכירתו קיימת (כשירש לבסוף), ואפילו למאן דאמר אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. [ועוד עדיף יותר מדבר שלא בא לעולם לרבי מאיר, שבוה אין יכול לחזור אף קודם שבא לעולם. עפ"י נתיבות המשפט], והובאו שתי הדעות בפוסקים. (ע' חו"מ ריא, א). ויכול המוחזק לטעון קים לי כדעת החולקים על רבנו תם (רש"י, הגאונים, רמב"ם — מכירה כב, ה) שאין המכירה חלה. (ע' אורח משפט חו"מ מלואים כז. וע"ע דובב מישרים ח"א קית; שבט הלוי ח"ד רח).

ויש פירוש אחר, שמדובר על קרקע שייחד אביו לכתובתה ומת ויירשה זה, ומכרם עתה כשהם משועבדים לכתובת אמו.

ב. לדעת רמי בר חמא, שמעון צריך לפצות את ראובן על טריפת בעל חובו, שהרי מכרה לו באחריות, [כמו אילו היה מוכרה לאיש אחר, ובא בע"ח דראובן וטרפה, היה שמעון חייב לפצותו ואין יכול לחזור ולתבוע מראובן, שהרי מכרה לו שלא באחריות]. ורבא אמר: אמנם אחריות דעלמא לא קיבל עליו ראובן, אבל אחריות עצמו קיבל, ולכן אין לו תביעה על שמעון.

ואם בעל חוב של מורישו (של ראובן) טרף הקרקע משמעון — מודה רבא ששמעון חייב לראובן, שזהו כבעל-חוב דעלמא הוא.

דף צב

קעג. א. ראובן מכר שדה לשמעון באחריות ועדיין לא קיבל דמיה, מת ראובן, ובא בעל-חובו לטרוף השדה משמעון, ופיסו הלה במעות — האם יש ליורשי ראובן תביעה על שמעון, לשלם להם דמי השדה שעדיין לא שילם?

ב. אלו נכסים יכול בעל חוב לגבות מהיתומים?

ג. ראובן מכר כל שדותיו לשמעון, ומכר שמעון שדה אחת מהן ללוי — בעל חוב של ראובן, ממי הוא רשאי לטרוף, משמעון או מלוי?

ד. ראובן מכר שדה לשמעון, ובא בעל חובו לטרפה משמעון, האם יכול ראובן לדון עמו כדי שלא יטרוף, או אומר לו בעל חובו, לאו בעל דברים דידי את אלא שמעון בלבד?

א. אמר רמי בר חמא: יכולים בני ראובן לתבוע את שמעון דמי השדה שלא שילם, בטענה שמטלטלי דיתמי אינם משועבדים לבע"ח והרי הדמים שנתן שמעון לבע"ח — שלהם.

א. התוס' צדדו (וע' גם מהר"ם חלאוה פסחים לא) שאין דין זה אמור אלא אם ראובן זקף את דמי המכירה במלוה, אבל בלאו הכי אנו רואים את המעות כאילו הם מונחים בידו במשכון תחת השדה אם יטרפוה ממנו, ואין לבני ראובן טענה. ודוקא כשלקחה שדה באחריות. [או גם משום שאם לא זקפו במלוה, מטלטלי דיתמי משועבדי לבע"ח כשמעון מוחזק בהם, שהוא אינו צריך שבועה].

ב. כתב הר"ן: דוקא אם פייסו במעות, אבל פייסו בקרקע, יכול הוא לומר ליתומים, כשם שאם הייתי מגבה לכם קרקע היה בע"ח נוטלה מכם, כך כשנתתי אני לבע"ח אין לכם עלי כלום, משום שעבודא דרבי נתן).

אמר רבא: אם פקח הוא שמעון, מגבה להם קרקע, וחוזר וגובה אותה מהם, שהרי אביהם נתחייב לו אחריות עליה והרי הוא בעל-חובו, והלא אמר רב נתן יתומים שגבו קרקע בחובת אביהם, בעל חוב חוזר וגובה אותה מהם.

לאחר תקנת הגאונים לגבות ממטלטלין של יתומים, לכאורה אין חילוק בין הגבה להם קרקע או מטלטלין. (ע' בית יוסף ב'בדק הבית' קא שתמה על הטור מדוע הביא דין זה לאחר תקנת הגאונים. וע' ע' בב"ח ובספר אילת השחר).

ב. בעל חוב גובה מהיתומים (בשבועה) קרקעות שהניח האב, (ולאחר תקנת הגאונים — אף מטלטלין). והוא הדין קרקעות שגבו היתומים בחובת אביהם, כאילו נפלה להם בירושה ממש.

ג. בעל חוב של ראובן יכול לגבות משמעון (הלוקח הראשון) או מלוי (הלוקח השני). ודוקא אם לוי לקח בינונית (שממנה גובה בעל חוב) ולא השאיר ביד שמעון בינונית. אבל אם לקח זיבורית או עדית או אם לקח בינונית אבל השאיר ביד שמעון בינונית — אומר לו לבע"ח, הנחתי לך מקום לגבות הימנו.

א. לקח לוי בינונית ושייר לשמעון עדית בלבד — לדעת הרא"ש, יכול הבע"ח לגבות העדית משמעון, וכן נפסק בשלחן ערוך (ח"מ קיט, א. וכן פסק הש"ך שם). ומהרש"ל (יש"ש ב"ק פרק ראשון) חולק.

ונחלקו אחרונים כאשר יש ניזקין ובעלי חובות ואין בעדית שאצל שמעון כדי להגבות לכולם — האם יש זכות קדימה לניזק לגבות מן העדית אם לאו. (ע' נתיבות המשפט קיט סק"ג; חזו"א ב"ק ג, ט, וע"ש בסק"ג).

ב. כתב רש"י: אם שדה זו שלקח לוי משמעון, איננה השדה האחרונה שלקח שמעון מראובן אלא נשארה שדה אחרת אצל ראובן בשעת לקיחת שמעון — אין בע"ח גובה מלוי, שאומר לו, הניח לך שמעון מקום לגבות הימנו כשלקח את זו, ואין זו כלולה בשעבודך, שאין נפרעים מנכסים משועבדים במקום שיש בני חורין. ויש חולקים וסוברים שבכל אופן יכול בע"ח לגבות מלוי. (עתוס').

ד. ראובן רשאי לעמוד עם בעל חובו לדון, כאשר בא זה לטרוף משמעון הלוקח, ואין יכול הבע"ח לומר לו לאו בעל דברים דידי את; לפי לשון אחת אמר אביי רק בשמכר לו באחריות, שכאשר יטרוף משמעון, יחזור שמעון על ראובן לתובעו. ולפי לשון אחרת, אפילו שלא באחריות, שאומר לו ראובן: אין נוה לי שתהא לשמעון תרעומת עלי.

א. התוס' צדדו נפקותא בדבר; כיון שראובן בעל דין, יוכל לטעון 'אשתבע לי דלא פרעתיך' כשיודע שפרעו, משא"כ שמעון אין יכול לטעון זאת, שהרי אינו יודע אם פרע ראובן לבע"ח אם לאו. [ואעפ"י שבלאו הכי הבא ליפרע מנכסים משועבדים צריך לישבע, נפקא מינה כאשר פטרו שמעון משבועה זו].

עוד דנו התוס', כאשר הבע"ח אינו יכול למצוא עדים לקיים שטרו, ראובן יכול לטעון 'מזויף', משא"כ שמעון שאינו יודע הדבר.

ב. עדים הקרובים לשמעון אינם יכולים לחייב את הבע"ח, ואעפ"י שראובן הוא בעל הדין, סוף סוף יש ריוח לשמעון בעדותם. וכן עדים הקרובים לראובן אינם יכולים לקיים את שטרו של הבע"ח [אף אם ראובן לא היה יכול לדון עמו], שהרי יש לראובן נפקותא בעדות זו. ודוקא בשמכר באחריות, אבל שלא באחריות לא. (עפ"י תוס').

דפים צב — צג

קעד. ראובן מכר שדה לשמעון ויצאו עליה עוררים — עד מתי יכול לחזור בו הלוקח מהמקח?

אמר אביי: ראובן שמכר שדה לשמעון שלא באחריות ויצאו עליה עסיקין (= עוררים) — עד שלא החזיק בה שמעון, יכול לחזור בו, משהחזיק בה, פירוש שהלך על מיצריה לראות מה היא צריכה — אינו יכול לחזור בו. ויש אומרים: אפילו מכר לו באחריות, אינו יכול לחזור בו לאחר שהחזיק בה (אעפ"י שאם נמצאת הקרקע שאינה שלו — חוזר עליו, כל עוד לא הוברר כן ולא כתבו לו שטר טירפא, אינו חוזר).

לפרש"י מדובר שעוד לא נתן מעות, (אבל נתן מעות — כבר קנה ושוב אין יכול לחזור). ורבנו תם פירש, אפילו נתן מעות וכגון שלא נקנתה השדה בכסף, דהיינו במקום שכותבים שטר. ומותר לחזור בו אף לכתחילה ואין בדבר משום 'מי שפרע', הואיל ומפסיד, שסבור שיגזולה ממנו. [ומשמע בתוס' לפי שיטה זו, שאם לא נתן מעות, אין מועילה חזקת 'דייש אמצרי' אלא צריך חזקה גמורה, נעל גדר ופרץ].

וריב"ם מפרש שכבר קנה השדה בקנין גמור, ואעפ"י כ' נתנו לו חכמים שהות לחזור בו כל עוד לא דייש אמצרי, שאז מגלה דעתו שמקבלה בכל ענין.

דף צג

קעה. א. מי שהיה נשוי שלש נשים ומת, אחת כתובתה מנה ואחת מאתים ואחת שלש מאות, ואין שם די נכסים — כיצד הן גובות?

ב. שנים שהטילו לכיס, זה מנה וזה מאתים — כיצד הם חולקים בשבח או נושאים בהפסד?

א. לסתם משנתנו, היא משנת רבי נתן, שעבוד הנכסים אינו חל על כל הנכסים לשלשת הכתובות אלא רק כשיעור סכום כל כתובה וכתובה, כלומר מנה אחד מהנכסים משועבד לשלש הכתובות, מנה שני משועבד רק לשתיים, ומנה שלישי משועבד לשלישית בלבד, הלכך ראשונה נוטלת שלישי מנה, שניה נוטלת שלישי מנה ועוד חצי מנה, ושלישית נוטלת שלישי מנה וחצי מנה ומנה שלם. [ואם בעל מאתים או בעלת שלש מאות סלקו עצמן מדין—ודברים עם בעלת מנה, בעלת המנה נוטלת חצי מנה ולא שלישי, ואולם בחצי מנה הנותר יש להן זכות חלוקה].

לדברי רבינא, אם תפסו מטלטלין לכתובתן, חולקים כחשבון הנ"ל בהתאם לתפיסה. כל תפיסה בפני עצמה נחלקת לפי החשבון; כגון שתפסו בתחילה שבעים וחמש — נוטלת כל אחת עשרים וחמש. תפסו שוב מאתים עשרים וחמש — ע"ה מתוכן נחלקים בשווה לכולן (שהרי לכולן יש עתה שעבוד על שבעים וחמש), נמצא ביד כל אחת מהן חמשים. מאה נוספים — נחלקים בין בעלת מאתים לבעלת שלש מאות,